

NIKOLA BABIĆ

Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine i jugoslovensko pitanje*

I

Poslije Svetozara Markovića, gotovo nema socijalističkog mislioca, lidera, rukovodstva, ili čitave socijaldemokratske stranke u jugoslovenskim zemljama, koji bi raspravljali, pisali ili programirali o politici i stavovima radničkog pokreta prema nacionalnom pitanju na južnoslovenskom području, sve do aneksije Bosne i Hercegovine, odnosno do Prve jugoslovenske i Prve balkanske socijalističke konferencije. Međutim, i u ovom razdoblju nacionalna problematika južnih Slovena bila je vrlo aktuelna, ona je dominirala u građanskom političkom životu toga prostora i, istovremeno, predstavljala vrlo interesantan politički i diplomatski problem u međunarodnim okvirima.

Vrlo je interesantno da je već početkom sedamdesetih godina 19. vijeka Svetozar Marković ukazivao da je za rješenje nacionalnog pitanja na jugoslovenskom području nužno uništenje Habsburške monarhije i Otomanskog carstva. On je pisao: »Da se reši pitanje narodnosti u Austriji u pravom smislu, treba dakle razrušiti Monarhiju Habsburšku, koja je skrpljena ženidbama, nasleđivanjima i raznim ugovorima, i koja se držala jezuitskim lagerijama i grubom soldačkom silom«. Po njegovom mišljenju, federalizam u Austriji jeste »najgora državna fraza koja se može zamisliti, (...) jer je nepotreban narodima što u njoj žive, odnosno ti narodi imaju preči i celishodniji put, da se sjedine s drugom svojom braćom koja žive van Austro-

*) Ovaj članak je dio doktorske disertacije pod naslovom *Stavovi u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine prema ratu, revoluciji i stvaranju jugoslovenske države u drugoj deceniji XX vijeka*, koja se nalazi u štampi.

-Ugarske«.)¹⁾ Kritikujući austrijske socijaliste zbog njihovog stava prema nenjemačkim narodima Monarhije, S. Marković je ukazivao da kod tih istih socijalista, »svi oni koji neće centralizaciju, neće vojsku, birokraciju, što drže Austriju kao državu, koji neće na priliku, da slovenski seljak s juga svojim porezom da održava pijacu fabričkim proizvođačima iz Beča, Pešte i drugih varoši taj je kod njih, nazadnjak i spada u istu kategoriju kao i feudalci i klerikali. (...) Ja ne znam, pitao se Marković, kako ko o tome misli, ali ja držim da je mojim načelima bliži Miletić i u opšte demokratska federalistička partija u Austro-Ugarskoj nego tamošnja socijalistička partija s njenim uzanim programom i pogrešnim pojmovima o samim osnovnim društvenim pitanjima.«²⁾ U svojim razmišljanjima o nacionalnom pitanju, odnosno o oslobođenju južnoslovenskih naroda, Marković je, kao i gotovo svi socijalisti poslije njega, Srbe i Hrvate podrazumijevao jednim narodom nazivajući ga »naš srpsko-hrvatski narod«.

Od vremena Svetozara Markovića, pa više od tri decenije kasnije, problematika nacionalnih odnosa na jugoslovenskom području prestaje biti predmet šireg interesovanja i kod pojedinaca i u rukovodstvima radničkih pokreta jugoslovenskih zemalja. Čak i u prvim godinama dvadesetog vijeka, kada je u većini ovih zemalja gotovo čitavo društvo bilo ispunjeno težnjom za nacionalnim oslobođenjem od stranih ugnjetača, socijaldemokratske stranke nisu sagledavale snagu nacionalnih pokreta niti su uviđale postojanje pojedinih nacija i razne specifičnosti u razvitku jugoslovenskih zemalja. S obzirom na to da su radnički pokreti u njima bili mladi i malobrojni, koncentrisani po gradskim i industrijskim centrima, okruženi masom seljaštva na koje nisu imali značajnijeg uticaja, a na čije snage se jedino i moglo računati kao na snage koje bi se sa radničkom klasom mogle uhvatiti u koštac sa stranim ugnjetačima i domaćom kapitalističkom eksploatacijom, — socijaldemokratske stranke su se u revolucionarnim akcijama nacionalnih pokreta 1903—1905. godine uključile kao manje značajan faktor. K. Kaucki je ovo neangažovanje socijaldemokrata jugoslovenskih zemalja u nacionalnim pokretima objašnjavao kao novi fakat koji je nastupio »od vremena u kome su Marks i Engels razvijali svoju akciju«, naime, da su se »među samim Balkanskim Slovenima javili (...) Socijalisti, koji su sasvim svesni svojih internacionalnih dužnosti i koji znaju da bi bilo nečasno kada bi koja slovenska demokratija tražila od ruskog cara pomoć za svoje nacionalne ili ma koje druge ciljeve. I ne samo da naša braća na Balkanu to znaju, konstatuje Kaucki, nego ona u tom duhu i rade«.³⁾ Moglo bi se reći da je i to bila jedna od bitnih karakteristika stavova prema nacionalnom pitanju socijaldemokratskih partija jugoslovenskih zemalja. One su antizarizam prihvatile kao jednu od komponenti u nacionalnoj politici, iako se nacionalni pokreti u jugoslovenskim zemljama nisu baš mnogo oslanjali na ruski carizam. Ali, gotovo u isto vrijeme kada je Kaucki ovako ocjenjivao držanje socijalista »među samim Balkanskim Slovenima«, Dimitrije Tucović je s pravom ukazivao da je, poslije događaja od 1903—1905, i poslije ruske revolucije od 1905. godine, bilo prirodno »što je socijaldemokratima na Bal-

¹⁾ Citirano prema — J. Škerlić: *Svetozar Marković*, str. 199—200.

²⁾ Isto, str. 200.

³⁾ Karl Kautsky: *Nacionalni zadaci socijalista među balkanskim Slovenima*, *Borba* Polume-
sečni spis socijalne demokratije, Beograd 1910, br. 7, str. 255.

kanu postajalo sve nedovoljnije ranije gledište sa koga je sva njihova kritika bila koncentrisana protiv Rusije i njene politike. U toliko pre što je pojava Ruske Revolucije staro gledište potpuno razvejala i pokazala da carizam u Rusiji nalazi najvećeg branioca u buržoaziji na zapadu i da su to francuski milioni i pruski bajoneti koji groze revoluciji u trenutku kada ona razorava ognjište reakcije«.4) Do promjena u ovom pravcu još izrazitije će doći poslije aneksije Bosne i Hercegovine.

Pa ipak, ni do ovih događaja ne može se negirati bilo kakav interes radničkih pokreta jugoslovenskih zemalja za nacionalnu problematiku. Već samim nacionalnim organizovanjem socijaldemokratije u Hrvatskoj i Sloveniji bio je, u izvjesnom smislu, priznat nacionalnooslobodilački momenat u borbi radničke klase za demokratiju, dok je prihvatanje jugoslovenskog imena od strane slovenačke socijaldemokratske stranke bilo u vezi sa dosta iluzornim planom stvaranja jedne socijaldemokratske partije za čitavo jugoslovensko područje u Austro-Ugarskoj. Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije uvrstila je u svoj program, usvojen na stranačkom zboru 1896. godine, jedno najopštije načelo po kome »stranka osuđuje svaku prevlast, bilo narodnostnu, vjersku ili društvenu, ona osuđuje raznarodivanje i silovito naturanje narodnosti, vjere ili imena naroda«.5) Međutim, obje ove stranke su u potpunosti prihvatile tezu o nacionalno-kulturnoj autonomiji kao način za rješenje nacionalnog pitanja, pa su se svi njihovi naporu do potkraj prve decenije, a u nešto izmijenjenoj formi i kasnije, kretali u tim okvirima. U stvari, u tim okvirima izniklo je »jugoslovenstvo« i slovenačke i hrvatske socijaldemokratske stranke, koje je u sebi sadržavalo ideju o ujedinjenju svih jugoslovenskih naroda u granicama Austro-Ugarske monarhije. Tako ujedinjen »jugoslovenski narod« dobio bi onda nacionalno-kulturnu autonomiju, a eventualno i svoju zasebnu federalnu jedinicu, treću u Monarhiji. To shvatanje je, dakle, podrazumijevalo sve jugoslovenske narode kao jednu naciju i kulturnu autonomiju, odnosno »trijalizam« kao oblik političkog rješenja nacionalnog pitanja na jugoslovenskom području u sastavu Monarhije. Srpska socijaldemokratska partija, djelujući u sredini u kojoj nije postojalo nacionalnog ugnjetavanja niti umutarnjih nacionalnih problema, nije se bavila konkretnim raspravljanjem nacionalnog pitanja sve do aneksione krize.

Značajne pouke mogli su izvući radnički pokreti malih zemalja — pa i radnički pokret Bosne i Hercegovine — koji je upravo bio u fazi potpunog organizacionog oblikovanja — iz držanja Druge internacionale i većine njenih članica u vrijeme aneksione krize 1908. i 1909. godine. Kolike i kakve pouke iz stavova ovih organizacija prema nacionalnom pitanju su oni prihvatili, zavisilo je od njihove snage, stepena organizovanosti i idejno-političke osposobljenosti. Za radničke pokrete jugoslovenskih zemalja evidentno je da se oni poslije aneksije Bosne i Hercegovine čvršće povezuju i međusobno intenzivnije saraduju, prije svega u iznalaženju zajedničkih stavova prema nacionalnom pitanju.

U tome traženju novih puteva nacionalne politike došlo je do razilaženja u stavovima Srpske socijaldemokratske partije, na jednoj, i socijalde-

4) D. Tucović: *Balkanska konferencija, Borba* Beograd 1911, br. 24, str. 450—451.

5) Istorijski arhiv KPI, tom IV, str. 37.

mokratskih partija Hrvatske i Slavonije i Slovenije, na drugoj strani. Srpska socijaldemokratska partija vidjela je u aneksiji Bosne i Hercegovine izrazitu manifestaciju imperijalističke politike Beča i učvršćivanja pozicija Austrije kao kolonijalne sile na Balkanu. S takvog gledišta, Sedmi kongres partije usvojio je, 17. maja 1909. godine, Rezoluciju o kolonijalnoj politici i nacionalnom pitanju, kojom je austrijska kolonijalna politika osuđena u duhu Štutgarskog kongresa kao politika koja »dovodi u opasnost mir i gura ceo civilizovani svet u ambis opšteg rata«, a u tom smislu je osuđena i aneksija kao »najnoviji akt kolonijalne politike austrougarskog kapitala«.6) Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije nije donijela nikakav zvaničan dokument povodom aneksije Bosne i Hercegovine, ali se iz brojnih napisa u njenoj štampi i iz stavova vodećih ljudi ove stranke7) jasno vidi da je ona, osuđujući načelno kolonijalizam i nepoštovanje samoopredjeljenja naroda, u aneksiji vidjela i, donekle, pozitivan korak u smislu unapređenja rješavanja jugoslovenskog pitanja u okvirima Austro-Ugarske monarhije. Naime, ona je smatrala da je aneksijom definitivno povećan jugoslovenski element u granicama Monarhije i da će ta činjenica ubrzati pretvaranje Austro-Ugarske u federativnu državu u kojoj će Jugoslovenima biti osigurana nacionalno-kulturna autonomija. Jugoslovenska socijaldemokratska stranka u Sloveniji, na svom sedmom zboru 31. januara i 1. i 2. februara 1909. godine u Ljubljani, zauzela je stav da je aneksija gotova činjenica »koja ne smije poslužiti huškačima što žele rat, pa stoga svom odlučnošću protestira proti svakome pokušaju, koji bi ugrozio mir«. Zbor je zahtijevao »zavođenje ustava za Bosnu i Hercegovinu na najširoj demokratskoj podlozi«, i Glavnom odboru stranke naložio »da potraži sporazum s ostalim prije svega s interesiranim strankama, uračunavši ovamo i novoustrojenu socijalnodemokratsku stranku u Bosni i Hercegovini,8) u svrhu zajedničke konference, koja neka omogućiti zajedničke i suglasne zaključke i zajedničku taktiku s obzirom na pitanja proistekla iz provođenja aneksije«.9) U sjenci tih razmimoilaženja i inicijativa za njihovo prevazilaženje već sredinom 1909. godine otpočele su pripreme za Prvu jugoslovensku, a kasnije i za Prvu balkansku socijalističku konferenciju. U tu aktivnost uključile se i Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine, čije je osnivanje, krajem juna 1909. godine, označilo kraj perioda organizacionog oblikovanja modernog radničkog pokreta Bosne i Hercegovine.

Socijaldemokrati jugoslovenskih zemalja su stalno, otkad su se jače zainteresovali za jugoslovensko pitanje, naglašavali potrebu nacionalnog jedinstva srpsko-hrvatsko-slovenačkog naroda i uz to tražili — do prvog svjetskog rata — državno jedinstvo Jugoslovena u Austro-Ugarskoj, odno-

6) Istorijski arhiv KPJ, tom III, str. 118.

7) Pored jednog broja članaka u *Slobodnoj Riječi* iz vremena aneksione krize, treba vidjeti i članak Juraja Demetrovića: *Dualismus oder Trialismus*, — *Der Kampf*, Wien Bd II, H. 5, S. 203—206.

8) Krajem decembra 1908. godine grupa stranih i domaćih radnika socijaldemokrata proglasila je osnivanje Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine i potpisala se kao »Privremeni Glavni odbor« stranke uz program, sačinjen po uzoru na Hajnfeldski program austrijske socijaldemokratske stranke. Na osnivačkom kongresu SDS Bosne i Hercegovine, juna 1909. godine, odbačen je ovaj program i izabran novi stalni Glavni odbor stranke.

9) Sedmi zbor jugoslovenske socijaldemokratske stranke, — *Slobodna Riječ*, br. 14, od 3. 2. 1909; Stavovi Jugoslovenske socijaldemokratske stranke mogu se vidjeti i iz jednog broja članaka u *Rdečem Praporu*, organu stranke; posebno su interesantni članci dr Henrika Tume: *Aneksija Bosne in Hercegovine v luči slovanskega vprašanja in avstrijski problem, i Aneksija Bosne in Hercegovine ter italijanski problem* — *Zgodovinski arhiv KPJ*, tom V, str. 160—165, u kojima su pomenuta zhotvanja pregnantnije izložena.

sno federaciju balkanskih naroda, a kasnije državno jedinstvo svih Jugoslovena. Socijaldemokrati su pojedine narodne individualitete na jugoslovenskom području smatrali »tek elementima koji imaju da stvore jedinstven narod«,¹⁰⁾ ne ulazeći u suštinu nasljeđa koje je iza sebe ostavila istorijska tradicija vjekovno razdvojenih jugoslovenskih zemalja — već razvijene nacionalne osobenosti u njima; izgrađene različite oblike javnog života; različitu političku, ekonomsku i kulturnu bazu stvaranu u pojedinim zemljama i pod različitim uticajima sa strane; i druge specifične elemente narodnog života koji se nisu mogli brisati brzo i lako nikakvim političkim programima.

Socijaldemokratske stranke pojedinih jugoslovenskih zemalja su se prvi put konkretnije pozabavile jugoslovenskim pitanjem na Jugoslovenskoj socijalističkoj konferenciji u Ljubljani 21. i 22. novembra 1909. godine, koju su sazvale socijaldemokratske stranke Slovenije, Hrvatske i Slavonije i Bosne i Hercegovine. Konferencija je uslijedila kao njihova reakcija na nastalu situaciju stvorenu aneksijom Bosne i Hercegovine i aneksionom krizom. Tu je prvi put u jednom političkom programu istaknut princip nacionalnog jedinstva, koji konferencija u svojoj Rezoluciji podrazumijeva kao potpuno nacionalno ujedinjenje svih Južnih Slovena, bez obzira na razlike imena, konfesije i jezika. Konferencija dalje zahtijeva vlastiti nacionalni autonomni život tog »jedinstvenog naroda« u slobodnoj državnoj jedinici u okviru jedne demokratske federacije nacija, koja bi se ostvarila potpunom demokratizacijom Austro-Ugarske i njenih dijelova.¹¹⁾ Većina učesnika konferencije smatrala je, naime, da bi se za »jugoslovenski narod« u okviru Monarhije mogao obezbijediti povoljniji položaj ako bi se pored Austrije i Ugarske obrazovala treća, »jugoslovenska jedinica«.

Osam nedelja kasnije, na Prvoj balkanskoj socijalističkoj konferenciji 7. 8. i 9. januara 1910. godine u Beogradu, srpski socijaldemokrati su istakli i vatreno zastupali ideju o potpunoj ekonomskoj i političkoj samostalnosti »jugoslovenskog naroda« u okviru balkanske federacije slobodnih naroda.¹²⁾ Ne slažući se s tezom o mogućnosti ujedinjenja Južnih Slovena u granicama Austro-Ugarske, Socijaldemokratska partija Srbije je, u stvari, smatrala da jugoslovensko pitanje treba rješavati kao dio balkanskog pitanja, odnosno obrazovanjem balkanske federacije u kojoj bi narodi bili ujedinjeni na osnovi ravnopravnosti. Pri tome su Srbi, Hrvati i Slovenci također smatrani jednim narodom. Na Balkanskoj socijalističkoj konferenciji nisu uklonjena razmimoilaženja u stavovima prema jugoslovenskom pitanju, pa iako je u osnovnim crtama usvojeno gledište srpske socijaldemokratske partije, u rezoluciji konferencije sadržani su samo opšti, dosta neodređeni stavovi. Od značaja je bila odluka konferencije da se nastavi rad na propagandi za stvaranje balkanske federacije, koja je sadržavala i propagandu o ravnopravnosti i međusobnom približavanju balkanskih naroda.

Nacionalno-kulturno jugoslovenstvo u okviru Austro-Ugarske, koje je zastupala Jugoslovenska socijalistička konferencija teško je nalazilo politič-

¹⁰⁾ Iz Rezolucije Prve jugoslovenske socijalističke konferencije, — Istorijski arhiv KPJ, tom VI, str. 255—256.

¹¹⁾ Isto.

¹²⁾ Vidi Odluku Socijaldemokratske balkanske konferencije, — isto str. 281—283.

kog odjeka u masama, zanemarivalo je nacionalnu problematiku pojedinih jugoslovenskih naroda i, u krajnjoj liniji, išlo na ruku očuvanju Monarhije i njenih vladajućih pozicija na velikom dijelu jugoslovenskog područja. I ideja o balkanskoj federaciji bila je programirana na nerealnoj osnovi. Borbe za Makedoniju učinile su krajem 19. i početkom 20. vijeka odnose između Srbije, Bugarske i Grčke i svih njih s Turskom, otvoreno neprijateljskim. 1878. godine Grčka je protestovala protiv davanja Bugarskoj velikih teritorija koje su joj bile namijenjene San-Stefanskim mirom; 1885. godine obrenovićevska Srbija bila je poražena od Bugarske; 1897. godine Bugarska i Srbija ostale su neutralne kada je Grčka bila potučena od Turske u borbama oko Krita; 1908. godine Bugarska je otvoreno podržavala aneksiju Bosne i Hercegovine i zato se koristila podrškom Austro-Ugarske radi izvojevanja pune nezavisnosti i nagoneći, na taj način, Srbiju u smrtno neprijateljstvo i prema Austro-Ugarskoj i prema Bugarskoj. Tek je u periodu 1910—1912. godine došlo do izvjesnog približavanja Srbije i Grčke s Bugarskom, ali je to približavanje bilo samo prolazno. Svi ovi sukobi, praćeni određenom propagandom, ostavljali su snažne tragove podozrenja i mržnje među balkanskim narodima, pa su ideje Prve balkanske socijaldemokratske konferencije mogle biti ideje samo za jednu dalju budućnost do koje bi vrijeme brisalo te tragove loših odnosa. A kad se ima u vidu sve što se desilo u odnosima balkanskih naroda tokom drugog balkanskog i prvog svjetskog rata, onda se bez oklijevanja može tvrditi da je ideja o balkanskoj federaciji slobodnih naroda još više postala utopija i da se još više udaljilo vrijeme u kojem se moglo realnije razmišljati o njenom ostvarenju, pa i o stavljanju te ideje u prvi plan jednog praktičnog političkog programa.

Bez obzira na različite programe rješenja jugoslovenskog pitanja i različite koncepcije o njihovom ostvarenju, može se slobodno tvrditi da je od vremena njihove pojave gotovo svaki socijaldemokrata u jugoslovenskim zemljama usvojio, kao svoju sopstvenu, misao da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, da govore jednim jezikom i da pokazuju i ostale zajedničke etničke osobine. U godinama pred prvi svjetski rat, okupljeni i poneseni idejom o jedinstvenom jugoslovenskom narodu, oni su započeli i ostvarivali međusobnu saradnju i razvili uzajamnu pomoć u raznim vidovima aktivnosti, bez obzira na različita gledanja o tome kako može doći do stvarnog ujedinjenja jugoslovenskih naroda. Na zajedničkim pogledima o nacionalnom jedinstvu razvila se saradnja između rukovodstva pokreta, došlo je do međusobnih posjeta partijskih i sindikalnih delegacija, razvili su se i drugi vidovi međusobne saradnje, što je pozitivno djelovalo na međusobne odnose radničkih pokreta, a manifestovano u svakodnevnoj propagandi, i na odnose među jugoslovenskim narodima, i na taj način umanjivalo djeinstvo hazardne nacionalističke i šovinističke propagande većeg dijela građanskih političkih snaga.

Ova kratka analiza odnosa radničkih pokreta u jugoslovenskim zemljama prema nacionalnom pitanju pokazuje da ovim pokretima, odnosno njihovim političkim partijama nije bilo ni na kraj pameti da se povezuju i učvršćuju savez sa nacionalnim pokretima koji upravo bujaju u to vrijeme. Zato te revolucionarne nacionalne pokrete iskorištava buržoazija i angažuje ih u borbi za svoje ciljeve, a radnički pokreti ostaju izolovani u svojoj političkoj borbi.

II

Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine, kao jedna od sazivača Jugoslovenske, i aktivan učesnik u radu Balkanske socijalističke konferencije, uključila je, tako reći, od svog osnivanja, u sve tokove saradnje na izgrađivanju socijaldemokratske nacionalne politike u jugoslovenskim i balkanskim okvirima i u tome vidjela i sprovodila svoj nacionalni program. Sprovodeći taj program na osnovu rezolutnih stavova pomenutih konferencija, ova stranka je isticala u prvi plan nacionalno-autonomističko gledište Jugoslovenske konferencije uglavnom u zvaničnim programskim dokumentima koji su podlijegali obaveznoj cenzuri austrougarske uprave, odnosno Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu. Nasuprot tome, njena praktično-propagandna djelatnost u vezi s nacionalnim pitanjem najviše se zasnivala na gledištu koje je istakla Balkanska konferencija, a po kojem bi se jugoslovensko pitanje riješilo potpunom ekonomskom i političkom samostalnošću u okviru balkanske federacije slobodnih naroda. Ova druga orijentacija osobito je došla do izražaja od druge polovine 1912. godine kada su brojne socijaldemokratske partije pa i Balkanski kongres Druge internacionale prihvatili devizu »Balkan balkanskim narodima«.

Iako je Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine od samog početka svoje političke djelatnosti nacionalnom pitanju pretpostavljala borbu za ekonomsku emancipaciju i za političke slobode, ona je uočavala i činjenicu da poslije aneksije ideja nacionalnog ujedinjenja postaje sve popularnija parola pod kojom i određene snage buržoazije vode politiku svojih klasnih interesa. Parola ujedinjenja postala je vrlo pogodna za ostvarivanje uticaja na šire slojeve naroda. Na njih se, umjesto dinastije, diplomatije i uskih političkih ili zavjereničkih grupa, nacionalna politika počinje sve više oslanjati. Da ne ostane potpuno gluva i slijepa prema tim novim strujanjima, socijaldemokratija je morala o tome voditi računa. Tako se nacionalno pitanje neminovno nametnulo i Socijaldemokratskoj stranci Bosne i Hercegovine, koja je njegovo uspješno razrješenje vidjela u dogovornom rješavanju i zajedničkom djelovanju svih socijaldemokratskih stranaka jugoslovenskih, odnosno balkanskih zemalja. U takvom djelovanju stranka je vidjela i veliku korist političke borbe radništva i njegov klasni interes. Sasvim je razumljivo da je i u ovoj stranci, kao i u drugim, bilo prihvaćeno stanovište da su svi Južni Sloveni jedan narod i da treba i političkom akcijom težiti da se kao jedinstven narod i konstituišu. To saznanje i težnja prihvaćeni su kao jedina realnost, koja u redovima socijaldemokrata nije nikad bila dovedena u pitanje. Otud se za njih ni pitanje bosanskohercegovačke nacionalne problematike nije postavljalo kao posebno, već kao sastavni dio jugoslovenskog pitanja. Njihovo je čvrsto uvjerenje bilo da je narod Bosne i Hercegovine jedan jedinstveni narod — dio jedinstvenog jugoslovenskog naroda. Brkajući pojmove u nacionalnoj problematici, socijaldemokrati su govorili da se u Bosni i Hercegovini narod dijeli na »tri vjeroispovjesti, koja svaka prezentira jednu naciju«, ali da su tu Muslimani »isti narod kao Srbi i Hrvati.¹³⁾

Ovo interesovanje za nacionalnu problematiku je i opredijelilo Socijaldemokratsku stranku Bosne i Hercegovine da se najaktivnije uključi u

¹³⁾ O Ustavu, — *Glas Slobode*, br. 20, od 5. 11. 1909.

raspravu i razrješavanje tog problema zajedno sa ostalim socijaldemokratskim strankama jugoslovenskih i balkanskih zemalja, već nepunih pet mjeseci poslije osnivanja. Iz poziva koji je slovenačka »Jugoslovenska Soc. demokratska stranka« uputila srpskoj stranci vidi se da je Jugoslavenska socijaldemokratska konferencija u Ljubljani bila sazvana »Sporazumno sa drugovima iz Hrvatske, iz Ugarske te iz Bosne i Hercegovine«,¹⁴⁾ a u delegaciji bosanskohercegovačke stranke na ovoj konferenciji bili su Franjo Raušer, Sreten Jakšić i Ivan Salamunović.¹⁵⁾ U nacionalno-autonomističkom duhu konferencija je posebno tretirala i bosanskohercegovački problem ističući: »Mi se ne možemo zadovoljiti ni sa teritorijalnom autonomijom Bosne i Hercegovine, jer bi opet bili pocjepani od s nama jedinstvenog naroda, koji živi u Austro-Ugarskoj. Mi možemo jedino tražiti preuređenje Austro-Ugarske u smislu nacionalnih autonomija, a prema tom i svi Jugoslaveni sačinjavali bi za se nacionalnu autonomiju i bili bi ujedinjeni. Jedan i jedini narod u Bosni i Hercegovini srpskog i hrvatskog imena bio bi ujedinjen sa Hrvatima, Srbima i Slovencima u Austro-Ugarskoj. To je naš ideal, koji onemogućava nacionalne sporove u Austriji.«¹⁶⁾ Nema sumnje da su ova gledišta bila identična sa gledištima Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, odnosno njenih predstavnika na konferenciji. Međutim, ubrzo je na Balkanskoj socijalističkoj konferenciji učinjen pokušaj da se saradnja socijaldemokrata jugoslovenskih zemalja sa područja Monarhije proširi i na sve balkanske zemlje. Ne slažući se s tezom o mogućnosti ujedinjenja Južnih Slovena u granicama Austro-Ugarske, Socijaldemokratska partija Srbije je na ovoj konferenciji zagovarala drugu orijentaciju — tezu po kojoj jugoslovensko pitanje treba rješavati kao dio balkanskog pitanja. Dimitrije Tucović je tvrdio da su balkanski narodi, »politički pocepani, kulturno i privredno otuđeni među sobom (...) ispustili događaje iz ruku i postali nespособni da krizama učine kraj. (...) Razdeljeni granicama i gospodarima svih vrsta njihova je snaga razdrobljena na delove koji su, svaki za sebe, i suviše slabi da se pomognu, a čija je zajednička moć paralisana međusobnim antagonizmom.«¹⁷⁾ Zato je srpska socijaldemokratska partija konkretno predlagala nacionalni program prema kojem balkanski narodi treba da obrazuju balkansku federaciju u kojoj bi narodi bili ujedinjeni na osnovi ravnopravnosti, nacionalne i lokalne samouprave, u kojoj bi se omogućio slobodan razvitak balkanskih zemalja i spriječilo njihovo pretvaranje u kolonije neke od velikih kapitalističkih sila. Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine je bez kolebanja prihvatila poziv da učestvuje na Balkanskoj konferenciji, i ona je svog predstavnika Sretena Jakšića uputila na konferenciju i »pored sviju zaprijevka, uzevši u obzir važnost te konferencije«,¹⁸⁾ potvrđujući, na taj način, svoju izraženu spremnost na saradnju u što širim razmjerama. Ta spremnost, opet, proizilazila je iz njenog internacionalističkog raspoloženja, ali i iz logike jedne male stranke, koja je i svoje opstojanje vidjela u širokoj socijalističkoj saradnji. Balkanska orijentacija objašnjavana

¹⁴⁾ Arhiv IRP Srbije, Beograd, — ZDT, br. 118.

¹⁵⁾ *Glas Slobode*, br. 22. od 25. 11. 1919.

¹⁶⁾ Jugoslovenska socijalistička konferencija, — *Glas Slobode*, br. 23. od 5. 12. 1909.

¹⁷⁾ D. Tucović: *Balkanska konferencija*, — *Borba*, Beograd 1911. br. 1, str. 2.

¹⁸⁾ Iz pisma »Glavnoj upravi Srpske socijaldemokratske stranke« od 11. decembra 1909, — Arhiv IRP Srbije, Beograd, ZDT, br. 67.

je kao potreba zajedničkih akcija u određenim zajedničkim pitanjima proletarijata i potreba borbe za mir na tom prostoru, ali se strogo moralo voditi računa da propaganda te orijentacije ne pređe granice dozvoljenog političkog djelovanja jedne legalne radničke stranke u okviru Austro-Ugarske monarhije. Na toj liniji je, već na samoj Balkanskoj socijalističkoj konferenciji, Juraj Demetrović dao zajedničku izjavu predstavnika Hrvatske i Bosanskohercegovačke socijaldemokratske stranke, u kojoj se ističe da njihovo stanovište nije u potpunosti došlo do izražaja u rezoluciji konferencije, da se rezolucija više bavi srpsko-bugarskim problemima, te da se ne uvažavaju posebni odnosi u Austro-Ugarskoj. U izjavi se ističe da je glavna preokupacija socijaldemokrata »izgraditi našu naciju kao takovu u cijelosti kao jedan veliki jugoslovenski narod«, a da treba ostaviti »otvorenim pitanje sviju eventualnih budućih državnih formacija, ne angažujući se ni za koju stranu.«¹⁹⁾ Poslije Balkanske socijalističke konferencije, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine se našla na razvođu između dviju orijentacija u nacionalnom pitanju, prihvatajući zvanično prvu nacionalnu autonomiju Jugoslovena u okviru Austro-Ugarske, i pokazujući neskrivene simpatije za drugu — balkansku federaciju. U tom smislu je Drugi kongres stranke, 10. i 11. jula 1910. godine u Sarajevu, razmatrajući rad i značaj Jugoslovenske i Balkanske socijalističke konferencije, zaključio da se rezolucije obje konferencije smatraju »... obaveznim za Socijal-demokratsku stranku Bosne i Hercegovine«, da će stranka »svoj državopravni i nacionalni program udešavati prema rezoluciji Jugoslovenske socijal-demokratske konferencije, tj. da stranka u državopravnom i nacionalnom pitanju traži preuređenje Austro-Ugarske u smislu nacionalnih autonomija, tako da bi narod Bosne i Hercegovine bio ujedinjen sa ostalim Jugoslovenima u nacionalnoj autonomiji Jugoslovena«. Pa i pored ovog davanja prednosti nacionalnom programu Jugoslovenske konferencije, u rezoluciji je ponovo naglašeno da »stranka učestvuje u svim radovima koji budu vršeni u smislu rezolucije Jugoslovenske i Balkanske socijal-demokratske konferencije.«²⁰⁾ Ova manevrisanja između dva stava dviju konferencija povlačila se u nacionalnoj politici stranke sve do početka prvog svjetskog rata. Pri tome je Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine stalno podrazumijevala i ovu zemlju balkanskom, a u svim drugim socijaldemokratskim strankama, kao i u Drugoj internacionali, Bosna i Hercegovina je svrstavana među zemlje Austro-Ugarske monarhije.²¹⁾

Opredjeljujući se sve više za balkansku orijentaciju, bosanskohercegovački socijaldemokrati su gotovo u potpunosti prihvatili i stalno objašnjavali nacionalnu problematiku Balkana u duhu objašnjenja Kauckog, prema kojem »Ne sprečava nacionalnu ideju grupisanje balkanskih naroda u jednu državu, već to sprečavaju dinastički interesi«. Dalje, prema Kauckom, »Samo u obliku demokratije mogli bi se ovi narodi ujediniti kao ravnopravni. Dokle god dinastije postoje, državno grupisanje pojedinih nacija moglo bi se ostvariti samo pobedom jedne dinastije nad ostalim, koje bi morale biti

¹⁹⁾ *Slobodna Rijeka*, br. 6 od 10. 1. 1910; V. Korać: Cit. djelo, Knjiga III, str. 216—217.

²⁰⁾ Vidi Rezoluciju — Arhiv KP BiH, tom II, str. 122.

²¹⁾ U broju 2. Biltena Internacionalnog socijalističkog biroa objavljena je Rezolucija Prve balkanske socijalističke konferencije, a u uvodnom tekstu se nabrajaju partije koje su uzele učešća na konferenciji, i to posebno balkanske: iz Srbije, Bugarske, Rumunije, Turske, Makedonije i Crne Gore (grupa); a posebno iz Austro-Ugarske: iz Slovenije, Hrvatske i Slavonije i Bosne i Hercegovine, — Bulletin ISB, Nr. 2, str. 64.

potisnute u kome ratu«. A takva pobjeda bila bi, u izvjesnom smislu, »isto što i pobjeda jedne nacije nad ostalima.«²²⁾ Usvajajući tu dosta objektivnu procjenu balkanske situacije, koja jedino nije imala u vidu i brojne druge faktore, osim dinastija, socijaldemokrati su kasnije stalno objašnjavali i u svojoj antiratnoj i nacionalnoj propagandi da dokle god postoje dinastije, balkanski narodi neće biti u stanju da izvrše svoje nacionalno ujedinjenje, biće osuđeni da stalno životare u sitnim državicama, biće sputane u svom ekonomskom razvitku i stalno zavisne od velikih sila.

Svoje nepokolebivo uvjerenje o nacionalnom jedinstvu socijaldemokrati su zastupali posebno kada je bila u pitanju nacionalna problematika Bosne i Hercegovine. Nastojeći da objasne prilike upravo na svom tlu, oni su isticali da »Nigdje za vrijeme feudalizma nije razvijena nacionalna svijest«, i da se ona budi »tek sa razvojem kapitalizma«. Držeći se tog svog »aksioma«, oni su tvrdili: »Naši muslimani su danas feudalni gospodari i baš zato su bez nacionalne boje. Ali oni ipak imaju narodnost. Bosansko-hercegovački muslimani govore srpskohrvatskim jezikom, te prema tome oni su ili Srbi ili Hrvati ili i jedno i drugo, jer to je jedan narod sa dva imena.«²³⁾ Ne dovodeći nikada u pitanje jedinstvo naroda na južnoslovenskom području, pa ni u Bosni i Hercegovini, kojem je prema socijaldemokratima, kako vidimo, jezik glavno obilježje, oni su tvrdili da se u našoj zemlji samo »raznim špekulativnim namjerama izazivaju nacionalne suprotnosti i nacionalne borbe« da je to potrebno reakcionarima i eksploatarima »zbog toga, što lakše mogu svoje reakcionarne i eksploatorske prohtjeve da sprovode kad se narod buca i zabavlja pustim nacionalnim sporovima, umjesto da, klasno formiran zaštićuje svoje klasne interese.«²⁴⁾ Zato su socijaldemokrati Bosne i Hercegovine isticali u prvi plan: »Za ojačanje snage narodne i za podizanje nacionalne kulture stranka će raditi na nacionalnom jedinstvu Srba i Hrvata i nacionalnom osvješćavanju muslimana.«²⁵⁾ To apodiktično jugoslovenstvo socijaldemokrata, — koje je imalo svoje pozitivne strane predstavljajući borbenu platformu u okupljanju svih jugoslovenskih naroda u borbi za oslobođenje od tuđinske vlasti, — pokazuje na drugoj strani njihovu površnost u razmatranju i nerazumijevanje složenosti svekolike nacionalne problematike na južnoslovenskom području na kojem, uporedo sa jugoslovenskom idejom, bujaju i nacionalni pokreti u ovo vrijeme.

Ukazujući na nacionalnu problematiku na tlu Bosne i Hercegovine, osnovna deviza socijaldemokrata je bila »ne šovinističke borbe, nego srpskohrvatsko jedinstvo; ne kompromis sa feudalcima i vladom nego borba protiv njih.«²⁶⁾ S obzirom na to da po njihovom shvatanju »u Bosni i Hercegovini ima samo jedan narod srpskoga i hrvatskoga imena«, nacionalni problem se postavlja samo utoliko što »vlada a nešto građanske stranke svaki čas ističu nekakva, nacionalna pitanja«. Oni, također, smatraju formalnim, a ne i nacionalnim problemom i jezično pitanje oko kojeg su se gložile gra-

²²⁾ K. Kaucki; Nacionalni zadaci socijalista među balkanskim Slovenima, — *Borba*, Beograd 1910, br. 7. str. 255.

²³⁾ Feudalizam i naše političke prilike, — *Glas Slobode* br. 7, od 11. 2. 1910.

²⁴⁾ Šta hoće Socijal-demokrati, — *Glas Slobode*, br. 9. od 25. 2. 1910.

²⁵⁾ Iz prijedloga Rezolucije u referatu S. Jakšića na Drugom kongresu Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, — *Glas Slobode*, br. 33. od 22. 6. 1910.

²⁶⁾ Kakva borba treba da se vodi, — *Glas Slobode*, br. 14, od 15. 2. 1911.

đanske stranke, jer je tu riječ samo o tome »da li će se jezik zvati prvo srpski pa onda hrvatski ili obratno; ili će prvo dolaziti latinica ili ćirilica«. Na tim osnovama onda egzistiraju i »Naprezanja i Srba i Hrvata da muslimani uzmu njihovo ime«, ali su se ona »pokazala potpuno bezuspješna«, jer »tek neki pojedinci se nazivaju Srbima i Hrvatima, a ostali su samo muslimani, i takvi će ostati sve dotle dok žive u feudalnim ekonomskim odnosima i dok ne dođu u moderne odnose«.27) Ocjenjujući prilike ovako, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine je tokom 1910. i 1911. godine u svojoj političkoj propagandi nacionalnog pitanja, koje »treba da riješi buržoazija«, nastojala da ubijedi javnost da građanske stranke stvaraju nacionalni razdor i da će se namjesto njih morati »osnovati jedna demokratska stranka, koja bi prelazeći preko konfesionalnih razlika vodila demokratsku opozicionu politiku na osnovu principa narodnog jedinstva Srba i Hrvata«. Oštro su kritikovane političke kombinacije u okviru kojih je »Mjesto srpsko-hrvatskog rada protiv vlade i feudalizma, došao (...) muslimansko-hrvatski rad za vladu i feudalizam«, sklapanjem hrvatsko-muslimanskog pakta, a građanski političari su pozivani »da vode drukčiju politiku«.28)

Ratne prilike oko Balkana i na Balkanu 1911—1913. godine još više su pojačale interesovanje Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine za nacionalni problem, odnosno za širenje jugoslovenske ideje. Shvatajući taj problem pojednostavljeno, vodeći ljudi iz stranke su smatrali da se ona dosta lako može riješiti punom ravnopravnošću dvaju pisama — »ćirilice i latinice u svim oblastima društvenog života, a prije svega u školama, što bi bilo prva i glavna etapa na kulturnom jedinstvu svih Jugoslovena«, te da srpskohrvatski jezik »bude službeni u svim državnim uredima i poduzetima«.29) U prvoj polovini 1912. godine još više je bio intenziviran rad socijaldemokrata na širenju jugoslovenske ideje. On je bio povezan sa praktičnim akcijama — demonstracijama i protestnim skupštinama protiv dolaska Cuvaja za bana, odnosno protiv njegovog imenovanja za kraljevskog komesara Hrvatske. Učešće u demonstracijama u februaru, i organizovanje protestnih skupština sve do potkraj maja 1912. godine Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine je »obavljala u sporazumu sa ostalim drugarskim jugoslovenskim strankama«. Ona je u »pojednim zgodama isticala i svoje državnopravno stanovište u pogledu Austro-Ugarske, ali je uvijek naglašavala da se državnopravnih natezanja treba kloniti, nego da treba jačati narodnu otpornu snagu«.30) Ovo bježanje od direktnih državnopravnih zahtjeva bilo je normalno za jednu političku organizaciju koja je htjela da se legalno održi u ovo vrijeme nasilja vlastodržaca. Pa ipak je, u okviru tog legaliteta, isticana nacionalna autonomija kao mogućnost da se Srbi, Hrvati i Slovenci u okviru Austro-Ugarske, kao »istokrvna braća« nađu zajedno.31)

27) Sr. Jakšić: Politički položaj u Bosni, — *Borba*, Beograd 1911, br. 24, str. 410.

28) Iz izvještaja Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine III. stranačkom kongresu 10. i 11. jula 1911. — Arhiv KP BiH, tom II, str. 134—135.

29) Narodnosni problem u načelima socijalne demokratije, — *Glas Slobode*, br. 7, od 13. 1. 1912; Jugoslovensko pitanje i socijalizam, — *Glas Slobode*, br. 85 od 23. 7. 1912; Izvještaj Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine V. kongresu stranke 2. novembra 1913. — Arhiv KP BiH, tom II, str. 215; Jeznično pitanje, — *Glas Slobode* br. 6, od 14. 1. 1913.

30) Iz izvještaja Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine IV. kongresu stranke 30. juna i 1. jula 1912, — Arhiv KP BiH, tom II, str. 170.

31) Vidi govor S. Jakšića na protestnoj socijalističkoj skupštini, 14. maja 1912. u Sarajevu, prema zabilješci kotarskog predstojnika dr Mihalica, — ABH, ZMF, br. 854/Pr. BH. 1912.

Glas Slobode je pisao o »razmahanom pokretu među Južnim Slovenima za narodno jedinstvo«, u prvom redu u Austro-Ugarskoj, — ističući da »oni teže svom političkom, kulturnom i ekonomskom jedinstvu«. Ukazuje se da bi se ta ideja mogla ostvariti još bolje od trijalističke formule u preuređenju Monarhije u federalističku državu, »državu u kojoj bi svaka nacija imala svoju autonomiju, a sve skupa sačinjavale državni savez.«³²⁾ Rješenje nacionalnog pitanja zahtijevao je na isti način i Četvrti kongres stranke, održan 30. juna i 1. jula 1912. godine u Sarajevu, smatrajući »da unutar jedinstvenoga gospodarstvenog područja, a bez obzira na historičke granice, bude svakom narodu garantovano jedinstvo, samostalnost i samovlada u svim političko-kulturnim pitanjima«; te da »Jugoslaveni Austro-Ugarske, u interesu svoga pravilnog razvoja, moraju smatrati za svoj cilj narodno političkih težnja: potpuno nacionalno ujedinjenje bez obzira na razliku imena, vjere, načina pravopisa i dijalekta, odnosno jezika.«³³⁾

Za čitavo ovo vrijeme Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine je nastojala da se »nastavi rad jugoslovenskih i balkanskih konferencija«,³⁴⁾ što pokazuje da je balkanska saradnja ostala njena značajna preokupacija. Zato je ona aktivno učestvovala u radu balkanske socijalističke predkonferencije u Beogradu, 18. oktobra 1911. godine, na kojoj je istaknuta spremnost za zajedničku aktivnost i nužnost sazivanja druge glavne konferencije koja bi utvrdila daljnje oblike saradnje.³⁵⁾ Ali propagandu ideje o zajednici interesa i solidarnosti balkanskih naroda stranka osobito intenzivira od vremena kada se oštro komplikuju odnosi na Balkanu, u ljeto 1912. godine, i kasnije sve do početka prvog svjetskog rata, — ustajući protiv saveza balkanskih dinastija i ratova koje one vode, a zagovarajući nacionalne revolucije koje bi dovele do stvaranja federacije balkanskih republika. Ubrzo po izbijanju prvog balkanskog rata, koji se osuđuje »ma kakav on bio i ma u kom cilju se vodio odozgo«, i poslije prvih kritika njihove antiratne politike, socijaldemokrati ističu revoluciju kao rješenje balkanskog i u okviru njega jugoslovenskog pitanja; oni osuđuju politiku vlada, »koja ima malo veze sa pravim i trajnim interesima naroda«; a u krajnjoj liniji, u interesu »nacionalnog ujedinjenja i oslobođenja ratom«, nisu »protiv opravdanih težnji za slobodu i nezavisnost naroda«,³⁶⁾ što, drugim riječima, znači da zbog ostvarenja takvog cilja nisu ni protiv rata. U vezi sa pomućenim odnosima među balkanskim saveznicima, poslije prvih pobjeda, isticano je da se »baš u ovoj situaciji na Balkanu, pokazuje najopravdanijim zahtjev socijalne demokratije za stvaranjem balkanske federativne republike.«³⁷⁾ Od tada se stalno propagira demokratska zajednica — federativna republika, u kojoj bi svim balkanskim narodima bila data mogućnost za svestrani slobodni razvitak.³⁸⁾ To gledište propagirano je i na javnim skupovima radnika. Sreten Jakšić je

³²⁾ Ideja narodnog ujedinjenja, — *Glas Slobode*, br. 57, od 14. V. 1912.

³³⁾ Iz Rezolucije kongresa o Jugoslovenskom pitanju i socijalnoj demokratiji, — Arhiv KP BiH, tom II, str. 19—191.

³⁴⁾ Iz izvještaja Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine IV. kongresu stranke 30. juna i 1. jula 1912, — Arhiv KP BiH, tom II, str. 170.

³⁵⁾ Bulletin ISB, br. 8, str. 67—68.

³⁶⁾ Socijalna demokracija i rat, — *Glas Slobode*, br. 132, od 9. 11. 1912.

³⁷⁾ Aktuelna pitanja na Balkanu, — *Glas Slobode*, br. 44, od 15. 4. 1913.

³⁸⁾ Vidi članke: Nacionalna politika balkanske buržoazije, — *Glas Slobode*, br. 67, od 14. 6. 1913; Događaji na Balkanu, — *Glas Slobode*, br. 75, od 3. 7. 1913; Konac balkanskog rata — *Glas Slobode*, br. 93, od 8. 8. 1913.

na javnoj skupštini u Sarajevu, 29. jula 1913. godine, vatreno uvjeravao radnike »da treba revolucijama balkanskih naroda srušiti feudalnu reakciju u Turskoj, ukloniti mnoge dinastije i militarističke klike na Balkanu, da se može ostvariti slobodan i demokratski savez balkanskih naroda u Balkanskoj Federativnoj republici«. Tvrdeći da balkanski ratovi nisu riješili balkansko pitanje, Jakšić je, istovremeno, s pravom dokazivao da su »balkanske zemlje u većoj zavisnosti od Evrope, nego prije, a balkansko pitanje je dalje od svoga rješenja nego u početku rata sa Turskom.«³⁹⁾

Istina je da bosanskohercegovački socijaldemokrati nikad prije prvog svjetskog rata nisu neposredno isticali zahtjev za uključivanje Bosne i Hercegovine u Balkansku federativnu republiku. Takav zahtjev bi, nesumnjivo, bio u direktnoj suprotnosti sa njenim legalnim djelovanjem i bio bi protumačen kao antidržavni akt prvoga reda, zbog kojeg se optuživalo za veleizdaju. Ali je neosporna činjenica da su oni, zagovarajući i propagirajući rješenje balkanskog pitanja putem balkanske federacije, često isticali da je Bosna i Hercegovina balkanska zemlja, čime je podrazumijevano i njeno uključivanje u tu federaciju. Prava osjećanja i težnje u tom smislu izraženi su tek poslije sloma Austro-Ugarske monarhije — 2. novembra 1918. godine — prvog dana poslije Sarkotičeve predaje vlasti vladi Narodnog vijeća. U uvodniku *Glasa Slobode* kaže se otvoreno da stranka od osnivanja nije bila »za ujedinjenje Jugoslovena u okviru monarhije«, niti je bila za »veliku Hrvatsku ili veliku Srbiju ona je još onda tražila ujedinjenje svih Jugoslovena na cijelom njihovom jezičnom području, pa da tako ujedinjeni i kao jedna nacija uđu u zajednicu sa ostalim slobodnim balkanskim narodima.«⁴⁰⁾

Kao i u svim jugoslovenskim zemljama, i u Bosni i Hercegovini je Socijaldemokratija radila na kulturnom i političkom ujedinjenju Jugoslovena držeći se nepokolebivo ideje o njihovom nacionalnom jedinstvu. Ona je pridavala podjednako važnost aspektu kulturnog ujedinjenja koji je istakla Prva jugoslovenska konferencija, kao i političkoj strani ujedinjenja koju je istakla Prva balkanska konferencija. Stavovi obiju ovih konferencija bili su osnova na kojoj je stranka gradila svoju taktiku i strategiju o rješenju jugoslovensko-balkanskog pitanja. Elementarna teorija i praksa socijalističkog radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini u vezi s nacionalnim pitanjem karakterisale su se nesnalaženjem u vrlo složenoj nacionalnoj problematici, što se ogleda u nepreciznosti i kolebanju u gledištima od nacionalnoautonomističkih koncepcija do stavova o balkanskoj federaciji. Isto tako je karakteristično nesnalaženje ili potpuno odbijanje saradnje sa nedosljednom i nacionalno podijeljenom buržoazijom koja je organizovala neke vidove borbe za nacionalno oslobođenje. Sva nacionalnooslobodilačka borba socijaldemokrata vodila se u granicama legitimiteta. Pa ipak, u Bosni i Hercegovini, sa nacionalno izmiješanim stanovništvom, socijaldemokrati su, sa svojim jugoslovenskim, odnosno balkanskim programom, bili jedina politička snaga sposobna da se izdigne iznad usko nacionalnih i separatističkih pogleda, otva-

³⁹⁾ Balkanski rat i socijalna demokracija. Javna skupština u Sarajevu..., — *Glas Slobode*, br. 89, od 3. 8. 1913.

⁴⁰⁾ Jugoslovensko balkansko pitanje i socijalna demokracija, — *Glas Slobode*, br. 86. od 2. XI 1918.

rajući na taj način perspektivu bratske saradnje svih naroda i njihovog zajedničkog oslobođenja sa ostalim jugoslovenskim narodima. U političkom životu u okviru Austro-Ugarske, u kojem je svaka propaganda za rješenje jugoslovenskog nacionalnog pitanja kvalifikovana »velikosrpskom«, »panslavističkom« pa prema tome i veleizdajničkom, — socijaldemokrati Bosne i Hercegovine i drugih jugoslovenskih zemalja su učinili upravo onoliki napori na zblizavanju i upoznavanju jugoslovenskih naroda koliki je bio omogućen dostignutim stepenom društvenih, ekonomskih i političkih odnosa. U tim okvirima oni su prihvatili nacionalni princip, prihvatili su i marksistički princip samoopredjeljenja nacije, ali koliko je složena nacionalna problematika dokle i kojim granicama su razdijeljene nacije na jugoslovenskom području nisu shvatili.

Pojava disidenata u Socijaldemokratskoj stranci Bosne i Hercegovine, koji su svoju opozicionu platformu uglavnom zasnivali na nacionalno politički stranke, predstavljala je novinu koja je zbunjujuće »skrnavila« internacionalizam, čiji su se protagonisti devizom »kroz nacionalno oslobođenje do oslobođenja socijalnog«, na nacionalnom planu približili tajnoj nacionalno revolucionarnoj organizaciji Mlodoj Bosni. Podsticani i drugim motivima borbe protiv rukovodstva i cijele stranke, disidenti su ubrzo zaplovidili u nacionalističke vode, što nije nikako moglo doći u sklad sa internacionalističkom orijentacijom socijaldemokrata. Dati prednost nacionalnoj, umjesto internacionalnoj orijentaciji u radničkom pokretu i njegovoj partiji, u to vrijeme kad se javlja opozicija u Socijaldemokratskoj stranci Bosne i Hercegovine 1912—1914. godine, značilo bi pasti potpuno pod uticaj građanskih političkih snaga i razbiti jedinstvenu radničku organizaciju u nacionalne radničke organizacije koje bi teško nalazile zajednički jezik. To bi isto tako značilo izgubiti podršku međunarodnog radničkog pokreta bez koje bi se radnički pokret u Bosni i Hercegovini teško održao. Napokon, to bi značilo sasvim napustiti pozicije klasne revolucionarne borbe proletarijata.

III

Poslije austrougarske agresije na Srbiju, krajem jula 1914, iz koje se ubrzo razvio imperijalistički rat svjetskih razmjera, nacionalno pitanje na području Monarhije, a pogotovo u njenim južnoslovenskim dijelovima izbile je na površinu kao politički problem prvoga reda. Umjesto ratnog oduševljenja, u obadvije polovine Monarhije, u kojima su vladali Austrijanci i Mađari kao manjine, kod nacionalno ugnjetenih naroda »pojavi se odmah tako snažan otpor protiv rata, pa i protiv same Dvojne Monarhije kao takve da je to izazvalo iznenađenje i zaprepašćenje u vladajućim krugovima«. Tada znači masovnog antiratnog i antidinastičkog otpora javljali su se »u Bosni i Hercegovini, u Vojvodini i Hrvatskoj (...) u Erdelju, Galiciji, Južnom Tiroli i, s naročitom snagom u Češkoj«. ⁴¹⁾ Iako je nacionalno pitanje i do tada zaokupljalo politički život, rat ga je sada postavio kao najživotniji problem problem koji je za južnoslovenske narode značio — biti ili ne biti. Zato je to postao problem svih političkih snaga — stranaka, grupa i pojedinaca

⁴¹⁾ Nikola Petrović: Nacionalno pitanje i slom Austro-Ugarske Monarhije, Jugoslovenski istorijski časopis, Beograd 1966, br. 1—2. 52—53.

U Bosni i Hercegovini su, međutim, već sarajevski atentat, a zatim prvi topovski pucnji na Drini i Savi označili potpuno onemogućavanje bilo kakve javne nacionalne propagande, a pogotovo jugoslovenske ideje. Socijaldemokratskoj stranci ostalo je samo da preko *Glasa Slobode*, koliko je to bilo moguće, ustane protiv raspirivanja šovinističkih i vjerskih antagonizama, započetih antisrpskim pogromima poslije atentata na podsticaj vlade i nekih domaćih austrofilskih elemenata. Ubrzo je nestalo i te mogućnosti.

Svoje prve značajnije stavove o jugoslovenskom pitanju i kasnije o stvaranju jugoslovenske države Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine ističe već od prvih dana obnove rada, u proljeće 1917. godine, a temeljila ih je na predratnim stavovima socijaldemokrata jugoslovenskih zemalja i svojim sopstvenim. Pod utiskom značajnih zbivanja koja su se odvijala već poslije ruske februarske revolucije, vodeći ljudi stranke su, uklapajući se u te tokove ukazivali da vide svojim očima prizore kakve doskora nisu ni zamišljali: »Narodi dolaze u svim državama do riječi više nego ikad u svjetskoj istoriji. Svaki narod brine se da svoju budućnost udesi onako kako mu je najbolje ne obazirući se na želje predstavnika kapitalizma i imperijalizma«. Oni su i kao svoju opštu lozinku isticali »ideju o slobodi i samoopredjeljenju naroda«. ⁴²⁾ U stranci se ponovo oživljava parola »Balkan balkanskim narodima«, koju je i Bazelski kongres Internacionale prihvatio. Demokratska federacija se smatra sredstvom za realizovanje te devize, jer »socijalistički proletarijat« nastoji da se tim putem postigne »realizovanje načela nacionalnog samoopredjeljenja«. Po njima bi se, s borbom proletarijata, u takvoj federaciji istovremeno ostvarila »i nacionalna nezavisnost potlačenih naroda i nacionalno ujedinjenje rascjepkanih naroda«. ⁴³⁾ U tom načelnom stavu jasno se može nazreti da se podrazumijeva i zavisni i rascjepkani »jugoslovenski« narod u okviru Monarhije, ali se u stranci, ne izlažeći iz okvira legaliteta, o tome ne govori ništa konkretnije.

Međutim, predstavnik Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine Franjo Markić, koji je radi planirane konferencije boravio u Štokholmu i bio van domašaja vlasti Austro-Ugarske, pojavio se u ime stranke sa nešto drugačijim i konkretnijim programom pred svjetskom javnošću. Markić je zajedno sa dr Mijom Radoševićem, predstavnikom Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, 10. avgusta 1917. godine, predao Holandsko-skandinavskom komitetu, kao vršiocu poslova Internacionalnog socijalističkog biroa, Memorandum u kojem se konkretno zahtijevalo stvaranje nezavisne jugoslovenske države. Optužujući Austro-Ugarsku za »destruktivnu rascjepkanost jedne homogene (jugoslovenske — N. B.) nacije«, Radošević i Markić su isticali da je: »U interesu (...) socijalizma, prije svega, da se Srbi, Hrvati i Slovenci koji žive u Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Koruškoj, Kranjskoj, Štajerskoj, Međumurju, Baranji, Bačkoj, Banatu, Bosni i Hercegovini ujedine u jednu jedinstvenu nezavisnu i suverenu jugoslovensku državu koja bi obuhvatala sve naprijed navedene teritorije u kojima naš narod čini cjelokupno stanovništvo«. ⁴⁴⁾ U ime tog interesa oni su zahti-

⁴²⁾ Novo doba, — *Glas Slobode*, br. 2, od 7. 7. 1917.

⁴³⁾ O nacionalnom samoopredjeljenju, — *Glas Slobode*, br. 8. od 18. 8. 1917.

⁴⁴⁾ Memorandum addressed by The Yugoslav Socialists to The International Socialist Peace Conference in Stockholm, Izdanje Jugoslavenskog radničkog udruženja, London 1917, str. 2.

jevali da jugoslovenskoj naciji bude »dato pravo da se konstituiše u jednu nezavisnu državu sa ekonomskog i političkog gledišta, jednu suverenu državu snabdjevenu snagom koja bi joj omogućila da se pridruži republikanskoj federaciji svih drugih balkanskih zemalja, i da ubuduće služi interesima svjetskog mira u granicama svojih mogućnosti i u saglasnosti sa odlukama donesenim na Međubalkanskoj socijalističkoj konferenciji«. To bi, po njihovom mišljenju, bilo »jedino moguće krajnje rješenje balkanskog problema u njegovoj potpunosti.«⁴⁵⁾ Napadajući Austro-Ugarsku za nacionalno ugnjetavanje južnoslovenskih naroda, Radošević i Markić su u Memorandumu oštro kritikovali i socijaldemokrate u Austriji što, iako znaju to stanje, »tvrde u svome Memorandumu da je politika Austro-Ugarske povoljna za očuvanje malih nacija.«⁴⁶⁾

Ove ocjene i zahtjevi nisu daleko od nacionalne politike Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine i njene jugoslovenske orijentacije, iskazane otvoreno, javno i konkretno. To što se ova stranka javno ogradila od djelatnosti Markića u Štokholmu i kasnije u Petrogradu i Londonu, uslijedilo je iz prostog razloga što ona nije željela da dođe u otvoreni sukob sa austrougarskom upravom, a kasnije i iz principijelnih razloga, zbog Markićeve saradnje sa građanskim političarima. Pa iako se Glavni odbor stranke u švajcarskom listu *Volksrecht* ogradio od raznih Markićevih izjava u duhu Memoranduma, Zajedničko ministarstvo finansija upozorilo je početkom 1918. godine Zemaljsku vladu Bosne i Hercegovine na socijaldemokratsku djelatnost na širenju jugoslovenske ideje i zatražilo da se ta djelatnost »oštro nadzire.«⁴⁷⁾

Nema sumnje da je oktobarska revolucija i u jugoslovenskim zemljama dala podstreka svim političkim snagama za borbu oko nacionalnog oslobođenja od tuđinske vlasti i uređenja nacionalnih odnosa. To je bio podsticaj i za Socijaldemokratsku stranku Bosne i Hercegovine da određenije ukazuje na svoje stanovište o jugoslovenskom pitanju i ističe zahtjeve za njegovo rješenje. U njenom rukovodstvu se jasno uočava da: »Nacionalno pitanje ide u prvi red onih pitanja koja je rat učinio više aktuelnim nego su bila prije rata«; da je ono osobito interesantno »u krugovima malih i neoslobođenih naroda«, — toliko kao da je »to za njih jedino pitanje na svijetu«; te da je to »sasvim razumljivo kada se znaju uzroci ideje nacionalnog ujedinjenja«. Odbija se i pomisao da socijaldemokratija nema stanovišta o nacionalnom pitanju — »pod čim se redovno podrazumijeva nacionalno ujedinjenje«. To stanovište poistovećivano je sa stanovištem prema demokratiji uopšte, a demokratija je isticana kao jedan od najvažnijih uslova proleterske klasne borbe. I nacionalno samoopredjeljenje, i demokratija, i proleterska klasna borba, nisu prihvatani kao »zlatno perje kojim se moderno kititi«, već kao »životno pitanje«. Nacionalno ujedinjenje nije shvatanje krajnjim ciljem, već sredstvom za ostvarenje krajnjeg cilja — socijalizma. Rješenje i jednog i drugog cilja, prema gledanju rukovodstva stranke, zavisilo je od snage koju socijaldemokratija može uložiti; kada to rukovodstvo ističe svoj maksimum, to za njega nije značilo »sve ili ništa«; ali

⁴⁵⁾ Isto, str. 15—16.

⁴⁶⁾ Isto, str. 14.

⁴⁷⁾ ABH — ZMF, br. 43/Pr. BH — 1918.

isto tako ono nije bilo spremno ići na »neke minimalne programe, neke poluprinčipe, podzahtjeve«, nije htjelo »kompromitovati prinčipe i na taj način oslabiti one snage koje se bore za njih.«⁴⁶⁾

Iz ove nepreciznosti iz koje se ne vidi konkretan program nacionalne politike, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine izlazi ubrzo. Na sjednicama glavnih odbora stranke i sindikata, 26. decembra 1917. godine, ta politika je formulirana u vidu odluke. »U pogledu nacionalnog pitanja na Jugoistoku Evrope, bosansko-hercegovačka Socijalna Demokratija stoji na gledištu Rezolucije Balkanske socijalističke konferencije od 1909. god.,⁴⁷⁾ t. j. da se jugoslovensko i balkansko pitanje riješi ostvarenjem Balkanske federativne Republike« — stoji u odluci. Smatrajući da je to najbolje rješenje »komplikovanog nacionalnog problema na Jugoistoku Evrope« i da ono »najbolje odgovara pogledima Internacionalnog Socijalizma na nacionalno pitanje«, u odluci se kaže da: »Sredstva za ostvarenje ovoga cilja nisu ratovi, nisu borbe između imperijalizma velikih sila, nego klasna borba proletarijata.«⁴⁸⁾ Sa ovog nepokolebivog stanovišta o jednoj jugoslovenskoj naciji, stranka je oštro napadala i konzervativnu politiku »aga i begova« u Bosni i Hercegovini, koji, proistovećujući lične interese sa interesima čitavog muslimanskog naroda, teže »da muslimani, i dalje ostanu anacionalan element i da Bosna bude 'autonomna' kao danas«, te su u tom smislu spremni na saradnju sa Mađarskom »u kojoj vladaju grofovi i drugi plemići.«⁴⁹⁾

Imajući u vidu činjenicu da su: »Sve jugoslovenske socijalističke stranke (...) stajale i stoje na gledištu da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod«,⁵⁰⁾ Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine je borbu za njihovo ujedinjenje povezivala sa težnjom za još čvršćom saradnjom tih stranaka i jugoslovenskog proletarijata. U tom smislu i želeći da se distancira od onih socijaldemokrata u Hrvatskoj i Sloveniji koji su o stvaranju nove jugoslovenske države započeli razgovore sa pojedinim građanskim strankama i prihvatili njihov koncept nacionalne koncentracije,⁵¹⁾ bosanskohercegovačka socijaldemokratija je početkom marta 1918. godine posredstvom *Glasa Slobode* naročito isticala da: »Jugoslovenske socijalističke stranke internacionalnog i marksističkog pravca ne usvajaju ni jednu formulu jugoslovenske buržoazije za rješenje Jugoslovenskog pitanja: ni bečku deklaraciju, ni krfski pakt, ni adresu koalicije ni pravaški program«. Sve te programe ona je ocjenjivala kao izraz partikularističkih, plemenskih i vjerskih težnja buržoazije, koja bi bila spremna na ujedinjenje »nekih dijelova Jugoslovena«. Objašnjavajući da »svi dijelovi jugoslovenskog ili srpsko-hrvatsko-slovenačkog naroda žive jedni uz druge, na jedinstvenom teritoriju«, te da

⁴⁶⁾ Nekoliko pogleda na savremena pitanja. Nacionalno pitanje, — *Glas Slobode*, br. 31. od 28. 11. 1917. i u članku: Jugoslovenski problem, — *Glas Slobode*, br. 41. od 29. 5. 1918. godine deciderano se podvlači da stranka smatra »pravilno rješenje nacionalnih pitanja (...) samo kao cilj oslobodilačke borbe internacionalnog proletarijata«.

⁴⁷⁾ Konferencija je bila u Beogradu 7. do 9. januara 1910. Ovdje je datirana po starom kalendaru.

⁴⁸⁾ Vidi cenzurirani dio proglašenja od 3. januara 1918. ABH — ZMF, Ad. 136, Pr. BH/1918.

⁴⁹⁾ Za naše muslimane — Protiv aga i begova. — *Glas Slobode*, br. 4. od 12. 1. 1918.

⁵⁰⁾ Ujedinjenje Jugoslovena, — *Glas Slobode*, br. 17. od 22. 2. 1918.

⁵¹⁾ 2. i 3. marta 1918. godine na konferenciji građanskih političara sa jugoslovenskog područja pod Austro-Ugarskom u Zagrebu socijaldemokrati Hrvatske i Slavonije su prihvatili »nacionalnu koncentraciju« sa građanskim strankama. F. Šišić: Dokumenti, str. 125—126; V. Korać: *Povjest*, knjiga prva, str. 247. Nešto kasnije i slovenački socijaldemokrati su prišli toj koncentraciji, odnosno ušli u »Narodni Svet«.

je »jugoslovensko pitanje balkansko pitanje, kao što je balkansko pitanje najvećim dijelom jugoslovensko pitanje«, stranka se zalagala za njihovo rješenje na način za koji se zalagala Balkanska socijalistička konferencija.⁵⁴⁾ Dakle, s obzirom na ortodoksno jugoslovenstvo Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, u njenim redovima nije bilo dilema o jedinstvenom jugoslovenskom području. Samo to područje se podrazumijevalo dijelom balkanske federacije slobodnih naroda.

U prilog ovakvom rješenju jugoslovenskog, odnosno balkanskog pitanja išli su i brojni članovi Filipa Filipovića⁵⁵⁾ i bugarskog socijaliste Stojana Minjeva,⁵⁶⁾ koje je *Glas Slobode* objavljivao tokom ljeta 1918. godine uz intenzivnu propagandu svoje stranke. Tu upornu i otvorenu propagandu vlasti su suzbijale koliko su im god to prilike u Monarhiji pred rasulom dopuštale. Zemaljska vlada je u više navrata tražila od svih organa javne uprave u Bosni i Hercegovini da ni na koji način ne dozvole da se na socijaldemokratskim sastancima raspravlja o agrarnom i jugoslovenskom pitanju.⁵⁷⁾ Ali ratne i političke prilike, tada, nisu išle na ruku ostvarenju ovih zahtjeva.

Nacionalnom, odnosno jugoslovenskom i balkanskom problemu, pa prema tome i pitanju državne organizacije na ovom području, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine prilazila je sa najiskrenijih internacionalističkih pozicija kako ih je ona shvatila i poimala. Prostom i radniku prihvatljivom logikom ona ih je objašnjavala: »Mi bosansko-hercegovački radnici koji pripadamo raznim vjerama i pored srpsko-hrvatske nacije još i mnogobrojnim drugim nacijama (strani radnici), osvjedočeni smo da mi svi imamo istovjetne klasne interese i da nas dijele klasne suprotnosti i od strane i od domaće buržoazije. Zbog toga naša politika jeste klasna politika. Osvjedočeni o jedinstvenosti naših interesa sa interesima cjelokupnog internacionalnog proletarijata, mi smo stajali i stojimo na gledištu da politika proletarijata mora biti Internacionalna, da moramo gajiti internacionalnu solidarnost sa radnicima cijeloga svijeta. To je bio osnovni princip Socijalističke Internacionalne i mi smo ga čuvali i čuvamo i propagirali i propagiramo (...) Politika naše stranke bila je i ostala ista ona koju je Karlo Marx reperučivao proletarijatu i koju je postavio za osnov Internacionalne koju je on osnovao. Duh Karla Marxa je lebdio i lebdi nad našom strankom i ona je bila i ostaje marksistička.«⁵⁸⁾ U zanesenosti ovim idejama sasvim je razumljivo i uvjerenje u stranci o jednoj jugoslovenskoj naciji kod naroda istog ili sličnog jezika i teritorijalno povezanih. To gledište izviralo je iz čistog uvjerenja i njenog i svih socijaldemokrata jugoslovenskih zemalja o Srbima, Hrvatima i Slovencima kao jednom troimenom narodu, pa je podrška formiranju njihove zajedničke državne cjeline u okviru balkanske federacije bila, također, bezrezervna. Nerealni optimizam o tome da će brzo doći do stvaranja te federacije bio je, opet, plod uvjerenja da samo takvo rješenje

⁵⁴⁾ Vidi o tome: Kako da se ujedine Jugoslaveni, — *Glas Slobode*, br. 18. od 2. 3. 1918; Put do ujedinenja Jugoslavena, — *Glas Slobode*, br. 19. od 6. 3. 1918.

⁵⁵⁾ Filip Filipović je od 9. marta do 24. avgusta 1918. objavio o ovim pitanjima desetak članaka u *Glasu Slobode*, od kojih veći broj u nastavcima.

⁵⁶⁾ Sa potpisom St. Minjeva objavljena su tri teksta pod naslovom: *Balkanska republika*, — *Glas Slobode*, br. 33. 34 i 35. od 27. 4. i 4. i 8. 5. 1918.

⁵⁷⁾ Vidi cirkularno pismo Zemaljske vlade svim podređenim organima vlasti. — ABH, KBS, br. 421/Prez. 1918.

⁵⁸⁾ Putevi i ciljevi, — *Glas Slobode*, br. 47. od 19. 6. 1918.

može donijeti mir i socijalizam na Balkanu i da će ga ubrzo donijeti »nastupajuća svjetska revolucija«, u koju je stranka tada bila čvrsto uvjerena. Takvo rješenje, — s klasnog aspekta i internacionalističke prirode proletarijata, te s obzirom na revolucionarnu situaciju u Evropi, — bilo je moguće očekivati.

U jugoslovenskom pitanju došlo je tokom 1918. godine do razilaženja u stavovima Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, s jedne, i socijaldemokratskih stranaka Hrvatske i Slavonije i Slovenije, s druge strane. Na zajedničkoj konferenciji 6. oktobra 1918. godine u Zagrebu u diskusiji o tom pitanju došlo je do razilaženja koje je još više produbilo razlike u gledanjima na saradnju i objedinjavanje akcija radničkog pokreta na jugoslovenskom području. Socijaldemokrati Hrvatske i Slovenije bili su na stanovištu »potpunog samoodređenja naroda«, pa su zahtijevali »ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca, u samostalnu demokratsku jugoslovensku državu« i u vezi s tim izrazili punu spremnost na saradnju s buržoaskim strankama.⁵⁹⁾ Ovdje se podrazumijevalo ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba sa jugoslovenskog područja koje je do tada bilo pod austrougarskom upravom. Nasuprot tome stanovištu, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine se i u svojoj odvojenoj rezoluciji zalagala za balkansku federativnu republiku »u kojoj će Srbi, Hrvati i Slovenci, kao potpuno kulturno i politički ujedinjena jugoslovenska nacija, ući u federativnu zajednicu sa ostalim balkanskim narodima: Bugarima, Rumunima, Grcima i Arbanasima, u kojoj će Makedonija činiti samostalnog člana federacije.«⁶⁰⁾

I u ovoj aktivnosti stranka je nastupala, uglavnom, jedinstveno. Ona je imala i masovnu podršku radništva u kojem socijalpatriotizam tada nije imao nikakvih pozicija, a radikalno lijeva struja tek se ocrtavala. Samo je Mjesni odbor stranke u Mostaru početkom novembra 1918. godine izdao letak u kojem se kaže da je taj odbor donio zaključak »da potpuno usvaja rezoluciju hrvatskih i slovenačkih drugova, koja je stvorena na jugoslovenskoj socijalističkoj konferenciji (...) te pozdravlja naše drugove i njihov pristup u Narodno vijeće.«⁶¹⁾ Ali ubrzo u stranci nestaje tragova podrške toj orijentaciji. Jedino su je u Bosni i Hercegovini podržali malobrojni disidenti oko *Zvona*, koji se tek početkom 1919. godine počinju organizovati.

I pored toga što se uporno zauzimala za balkansku federaciju, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine je, suočena sa činjenicama, pozitivno ocijenila osnivanje Središnjeg Narodnog vijeća u Zagrebu i stvaranje države Slovenaca, Hrvata i Srba, krajem oktobra 1918. godine. Smatrajući da ta državna tvorevina na jugoslovenskom području koje je bilo pod austrougarskom upravom znači samo jedan ogroman korak u ostvarenju ideje ujedinjenja svih Jugoslovena, stranka se zalagala za dalje rješenje jugoslovenskog nacionalnog pitanja »na revolucionaran način«, tako »da se ukinu sve političke granice između pojedinih jugoslovenskih zemalja i da se stvori potpuna jedinstvena jugoslovenska država.«⁶²⁾ U kratkom razdoblju djelovanja

⁵⁹⁾ Vidi Rezoluciju Socijaldemokratske konferencije Hrvata i Slovenaca, — F. Šišić: Dokumenti, str. 169—170.

⁶⁰⁾ Vidi Rezoluciju koja je objavljena tek mjesec dana poslije konferencije, jer je cenzura, kao i brojne druge konkretne stavove stranke, nije puštala, — *Glas Slobode*, br. 87, od 6. 11. 1918.

⁶¹⁾ Arhiv radničkog pokreta Jugoslavije, Beograd, Zbirka V. Koraća, R. br. 101.

⁶²⁾ Ujedinjenje ili rascjepkanost, — *Glas Slobode*, br. 92 b, od 25. 11. 1918.

narodnih vijeća — do proglašenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca — stranka je odbila neposrednu saradnju sa Narodnim vijećem za Bosnu i Hercegovinu, ali je pred Vijeće i njegovu vladu istupala kao samostalna organizacija iznoseći svoje političke zahtjeve u ime radnog naroda.⁶³⁾

Realno prihvatajući i uvažavajući činjenicu da je stvaranje nove jugoslovenske države bilo pitanje dana, stranka je već polovinom oktobra isticala da će: »Načelo o samoopredjeljenju naroda (...) kako izgleda biti primijenjeno na Jugoslovane i jugoslovenski će narod uskoro biti ujedinjen«. Tvrdeći da će to biti »jedan veliki korak u razvitku našeg naroda«, izražavano je uvjerenje da će buduća jugoslovenska država biti onakva »kako budu odlučile snage koje će imati upliva na njeno konsolidovanje«, te da će i radni narod imati »onakve uslove života kako izvojuje svojom organizacijom i svojom političkom partijom«. ⁶⁴⁾ Zalažući se svim svojim bićem za ujedinjenje Jugoslovena, stranka je pozivala radnike »da se u nastaloj anarhičnoj situaciji pravilno drže«, odnosno da svim silama nastoje da suzbiju »šovinističke i vjerske strasti koje bi mogle imati nedogledne posljedice za kulturno i političko jedinstvo Jugoslovena«. Ona je otvoreno ukazivala na opasnost da se »borba za ili protiv monarhije ili republike, za ili protiv jugoslovenske republike ili dinastije Karađorđevića ne pretvori u bratoubilačku borbu između članova jednog naroda, između Srba, Hrvata i Slovenaca«, i zalagala se za opštejugoslovensku socijalističku agitaciju kojom bi bila onemogućena »vjerska borba između hrišćana, pravoslavnih i katolika s jedne, i muslimana, s druge strane, koja bi našu zemlju povratila u mračni srednji vijek«. ⁶⁵⁾ Stranka je otvoreno ukazivala na opasnost haosa koji se manifestovao na razne načine, a u Bosni i Hercegovini i anarhičnom samovoljom seljaka u regulisanju agrarnih odnosa. Posebno je ukazivano na opasne posljedice koje bi mogla imati razlika mišljenja »između Srba i Hrvata u tome da li će na čelu Jugoslavije biti Karađorđević ili će Jugoslavija biti republika«. Predviđano je da će ove pojave imati »rđave posljedice na opšte prilike, za čitavu stvar potpunog kulturnog i političkog ujedinjenja Jugoslovena«. ⁶⁶⁾ Nasuprot toj opasnosti, socijaldemokrati su zastupali mišljenje da »kao što su vjerske i šovinističke mržnje i borbe bile sudstvo našega tlačenja, tako sada ideja potpunog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca i potpuna tolerancija među pravoslavnim, muslimanima, katolicima i jevrejima treba da postane vodstvo našeg ujedinjenja i oslobođenja«. ⁶⁷⁾ Zbog jedinstva Jugoslovena, stranka je u vrijeme stvaranja njihove zajedničke države ipak pravila kompromis i sa principom koji je bio u biti njenog postojanja — republikanskim opredjeljenjem. »Napredni i demokratski elementi trebaju da rade svim sredstvima da pitanje republike ili monarhije ne ugrozi jedinstvo Slovenaca, Hrvata i Srba« stoji u jednom uvodniku *Glasa Slobode*. »Pitanje državne forme jugoslovenske države biće riješeno u narodnoj konstituenti (...) A sve demokratske snage u našem narodu treba da rade u tome pravcu da buduća jugoslovenska država obuhvati sve Jugoslovane koji žive u

⁶³⁾ Vidi o tome: Radnicima (proglas) i Neučestvovanje socijaldemokrata u privremenoj vladi, — *Glas Slobode*, br. 86-a, od 4. 11; i Socijalna demokratija vladi Narodnog vijeća (zahtjevi), — *Glas Slobode*, br. 88. od 9. 11. 1918.

⁶⁴⁾ Vidi proglas Radnom narodu Bosne i Hercegovine, — *Glas Slobode*, br. 82, od 19. 10. 1918.

⁶⁵⁾ Vidi proglas Radnicima, — *Glas Slobode*, br. 86a, od 4. 11. 1918.

⁶⁶⁾ Posljedice rata i jedne politike, — *Glas Slobode*, br. 86b, od 4. 11. 1918.

⁶⁷⁾ Protiv vjerskih i šovinističkih borba, — *Glas Slobode*, br. 87. od 6. 11. 1918.

kompaktnoj cjelini na cijelom našem jezičnom području. U toj državi treba da imade svak jednako pravo i onda će biti svaka hegemonija i svaka prevlast isključena.⁶⁸⁾ Nedvojbeno jasno je isticano da su socijalisti za republiku, »i to ne od juče« ali je u vrijeme prevrata preovladalo mišljenje da pitanje dinastije ili republike »ne smije da ugrozi jedinstvo Jugoslovena«. Dakle, najprije ujedinjenje, pa onda pitanje forme državnog uređenja ujedinjenih Jugoslovena. Obezbjedenjem pune političke demokratije u toj državi, eliminisalo bi i »strah od hegemonije od Srba«, bilo je ubjeđenje socijaldemokrata.⁶⁹⁾ Ovaj kompromis i vjera u parlamentarna rješenja društvenog uređenja proizilazili su samo iz čvrstog uvjerenja da će »svjetska revolucija« ubrzo riješiti probleme. Gotovo potpuno u tom duhu, jedan od vodećih ljudi Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine — Dušan Glumac, napisao je brošuru *Republika ili monarhija*.⁷⁰⁾ I u njenom predgovoru jasno je istaknuto »da su socijalni demokrati bili, sad su i ostaju na stanovištu republikanskom kao najdemokratskijoj i najsavršenijoj formi vladavine«, te da bi republikanska forma vladavine dala snažan impuls i za »izvršenje potpunog jedinstva našeg naroda« i za lakši rad »Za Savez Balkanskih Naroda«.

Na osnovu svih ovih gledišta, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine pozdravila je i proklamovanje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kao »jedan ogroman korak u ostvarenju ideje ujedinjenja svih Jugoslovena«, odnosno kao »pobjedu sviju naprednih buržoaskih i proleterskih elemenata nad nazadnim sitnoburžujkim elementima koji su radili za separatizam«. ⁷¹⁾ Iako je i dalje čvrsto podržavala ideju o balkanskoj federaciji, Stranka je novu jugoslovensku državu primila kao trenutnu realnost i u njoj se svojski prihvatila posla na stvaranju jedinstvenog revolucionarnog radničkog pokreta Jugoslavije. Ona je takav pokret smatrala neophodnim već u vrijeme kada se stvara i oblikuje nova država, kako bi jedinstveni radnički pokret »udario što jači revolucionarni pečat« na jedinstvenu državu.⁷²⁾ Nošena idejom o jednoj jugoslovenskoj naciji i najiskrenijom željom i uvjerenjem da će se jedinstvom Jugoslovena u okviru balkanske federacije prevazići antagonizmi i trvenja među jugoslovenskim i balkanskim narodima i ostvariti njihova emancipacija od uticaja velikih sila, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine se, aprila 1919. godine, u cjelini uključila u Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunista), unoseći u nju i svoje stavove u nacionalnom pitanju u Jugoslaviji.

THE SOCIAL-DEMOCRATIC PARTY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE YUGOSLAV QUESTION

Summary

From the times of Svetozar Marković, i. e. from the seventies of the previous century, up to The Annexation of Bosnia and Herzegovina 1909, The Social-Democrats in Yugoslav countries were not greatly interested in the problem of national relations in the Yugoslav territories. After then, without

⁶⁸⁾ Napredovanje unazad, — *Glas Slobode*, br. 87a, od 7. 11. 1918.

⁶⁹⁾ Za političku demokratiju, — *Glas Slobode*, br. 87, od 8. 11. 1918; Stara pjesma na nov način, — *Glas Slobode*, br. 88a od 11. 11. 1918.

⁷⁰⁾ Ova brošura objavljena je potkraj 1918. godine u Sarajevu.

⁷¹⁾ Ujedinjenje svih Jugoslovena, — *Glas Slobode*, br. 95, od 4. 12. 1918.

⁷²⁾ Jugoslovensko socijalističko ujedinjenje, — *Glas Slobode*, br. 96a, od 9. 12. 1918.

penetrating into the essence of inheritance left by the historical tradition of the Yugoslav countries and their peoples separated for centuries, they advocated the view that there was only one uniform Yugoslav people, based upon the fact »that they both spoke the same language and manifested other mutual ethnic characteristics.« The idea of national and cultural autonomy of The Yugoslavs within The Austro-Hungarian Monarchy was pointed out at The First Yugoslav Socialist Conference in Ljubljana, in November 1909, and the idea of their political independence within a federation of the Balkan peoples at The First Balkan Socialist Conference in Belgrade 1910. The Social-Democratic Parties in Slovenia and Croatia engaged themselves on propaganda of the former idea while the Social-Democratic Party of Serbia worked on propaganda of the latter one.

The Social-Democratic Party of Bosnia and Herzegovina, as one of the organizers of The Yugoslav Conference, and an active participant in the work of The Balkan Socialist Conference, joined since its establishment all the activities in building of social-democratic national policy within Yugoslav and Balkan frames, found in it and carried out through it its national programme. That party was taking national and autonomous view of The Yugoslav Conference as the most important one mainly in official programme documents undergoing obligatory control of the government, while its practical propaganda activities relating to the national question was mostly the view of The Balkan Conference.

After The Assassination in Sarajevo and the Agression of Austro-Hungary on Serbia in summer 1914, all national propaganda in Bosnia and Herzegovina was banned, and particularly the propaganda of The Yugoslav idea. When certain circumstances for political activities appeared after The February Revolution in Russia 1917, The Social-Democratic Party of Bosnia and Herzegovina restored its national propaganda based upon its pre-war attitudes. But more frequently and more radically it demanded the unification »of all the Yugoslavs without political borders« and their inclusion in« a federal community with other Balkan peoples: Bulgarians, Hungarians, Greeks and Albanians, where Macedonia would be an autonomous member of that federation.« They pointed out that such a solution of the Yugoslav and Balkan questions should be achieved by revolution without any collaboration with bourgeoisie.

Impregnated with the idea of a Yugoslav nation and with the belief that the unity of the Yugoslavs within a Balkan federation would end antagonism and friction among the peoples on the Balkans and bring their emancipation from the influence of the great powers, The Social-Democratic Party of Bosnia and Herzegovina completely joined The Socialist Workers' Party of Yugoslavia (the communists) in April 1919 bringing into it its own attitudes towards the national questions in Yugoslavia and on the Balkans.